

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора

ОВЕРЧУК ВІКТОРІЇ АНАТОЛІВНИ

про дисертацію

РОДІНОЇ НАТАЛІЇ ВОЛОДИМИРІВНИ

на тему «**ПІДГОТОВКА ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ВЗАЄМОДІЇ В**

ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ»,

що подана на здобуття ступеня доктора філософії

(галузь знань 01 Освіта/Педагогіка,

спеціальність 015 Професійна освіта)

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами.

Війна, що триває в Україні, спричинила дестабілізацію у багатьох сферах суспільного життя. Однією з найбільш вразливих галузей стала освіта, яка не мала можливості відновитися після глобальної пандемії COVID-19. Навчальні заклади, в сучасних умовах, змушені пристосовуватися до обмежень та загроз військового часу, стикаючись з завданням забезпечення безпеки, надійності та доступності освіти в умовах надзвичайної складності. В умовах військових конфліктів та фізичного насильства, що трапляються як серед військових, так і серед мирних мешканців України, а також психологічного тиску, що призводить до збільшення рівня тривоги, депресії та агресії, підтримка та психолого-педагогічна допомога особам різних категорій стають насущною потребою. Війна створює значний психологічний стрес як для окремих осіб, так і для суспільства в цілому. Відновлення нормального функціонування освітньої системи вимагає комплексного підходу та тісного співробітництва всіх зацікавлених сторін, щоб забезпечити майбутнє для молодого покоління в умовах конфлікту і кризи. В таких складних умовах функціонування особливої уваги потребують особи з особливими освітніми потребами та інші вразливі групи, які можуть відчувати ці виклики особливо гостро. Забезпечення доступності освіти для всіх людей, незалежно від їхньої фізичної, розумової або

емоційної спроможності, стає ще більш важливим у контексті військового конфлікту. В цьому контексті, особливе значення набуває психологічна підтримка та створення інклюзивного середовища в освітніх закладах. Діти та молодь, що виховуються у воєнний час, потребують не тільки освітніх, але й емоційних ресурсів, які можуть допомогти їм впоратися зі стресом і травмою. Інклюзивне середовище, що включає врахування індивідуальних потреб учнів, зокрема дітей і молоді з інвалідністю та особливими освітніми потребами, може стати важливим кроком до відновлення освітньої системи. Адаптація до нових реалій вимагає від учителів, психологів закладів освіти здатності розпізнавати та реагувати на емоційний стан учнів, а також забезпечувати психологічну безпеку, що є основою для ефективного навчання та розвитку в непростих умовах. Також, важливо розглядати питання інклюзивної освіти у ширшому контексті відновлення суспільства після війни. Створення відкритого та толерантного середовища в навчальних закладах сприяє формуванню миролюбних цінностей та сприйняттю різноманітності як частини нормального життя, що є ключовим для побудови стійкого миру та примирення у суспільстві. Саме тому дисертаційна робота Родіної Наталії Володимирівни, присвячена проблематиці підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі на основі розробки відповідного змістовно-технологічного забезпечення, є актуальною та викликає практичний інтерес. Актуальність зазначених проблем підготовки практичних психологів до роботи в інклюзивному середовищі зумовила вибір теми дослідження, його мету та змістовну спрямованість.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційній роботі, є обґрунтованими та достовірними, базуються на теоретичних та науково-практичних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів, нормативно-правових актах України, а також висновках, які були зроблені в результаті власних досліджень авторки.

Наукові положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи в достатній мірі обґрунтовані і достовірні, що підтверджується

фундаментальністю методологічних концепцій дослідження, глибиною аналізу вітчизняних і зарубіжних джерел інформації по розглянутій проблематиці.

Дисертаційна робота має практичну спрямованість у вигляді розроблених теоретико-методичних основ підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі з особами різних категорій, що були покладені в основу науково-методичних посібників, які можуть бути використані у процесі підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі, а також у проведенні науково-педагогічних і психологічних досліджень.

Ознайомлення зі змістом дисертації дозволяє констатувати глибину розроблення авторкою досліджуваної проблематики, суттєву новизну її наукового доробку. Дисертаційна робота має логічну структурну побудову, її зміст повною мірою розкриває тему наукового дослідження. Отримані дисертанткою результати дисертаційної роботи, сформульовані висновки і рекомендації є науково обґрунтованими.

У першому розділі дисертації «Теоретичні основи професійної підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі» (с. 23-93) здійснено аналіз теоретичних підходів до розуміння базових понять дослідження: «професійна підготовка», «професійна підготовка практичних психологів», «взаємодія», «інклюзивне середовище», «люди з особливими освітніми потребами», «підготовка практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі», «готовність практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі». Авторкою досліджено наукові підходи до розуміння основних напрямів, форм і методів взаємодії у психолого-педагогічній науці та соціологічних дослідженнях. Проаналізовано і охарактеризовано сучасний стан підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі.

У другому розділі «Змістовно-технологічне забезпечення готовності практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі» (с. 94-153), проаналізовано наукові розвідки вчених і практиків, присвячені психологічній підтримці, допомозі та супроводу людей різних категорій; через результати констатувального етапу експерименту доведено, що студенти недостатньою

мірою готові до взаємодії в інклюзивному середовищі; запропоноване змістово-технологічне забезпечення підготовки, що охоплює зміст, організаційні форми, методи, прийоми і засоби навчання відповідно до ОПП, яка включає психолого-педагогічну, методичну і практичну складові.

У третьому розділі дисертації «Експериментальна перевірка ефективності змістово-технологічного забезпечення готовності практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі» (с. 154-205), експериментально перевірено та доведено ефективність змістово-технологічного забезпечення готовності практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі, яке спрямоване на оновлення традиційної системи навчання.

Дисертаційна робота Родіної Наталії Володимирівни охоплює широке коло питань, проте основним, безсумнівно, є розробка оновленого, відмінного від традиційної системи навчання, змістово-технологічного забезпечення підготовки практичних психологів до взаємодії з інклюзивному середовищі. Дисертантка належним чином обґрунтовує власне бачення вирішення проблем, пов'язаних із підготовкою практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі, що передбачає систему іновацій, відповідно до запропонованих у роботі методичного, організаційного та комунікаційного напрямів. До здобутків дослідження можна також віднести рекомендації щодо взаємодії практичних психологів в інклюзивному середовищі.

При підготовці дисертаційної роботи було використано значний обсяг спеціальної інформації. Всі розділи роботи містять схеми, таблиці та посилання на інформаційні джерела. Для визначення теоретичних основ та досягнення поставлених завдань, використані різноманітні методи. Серед них: теоретичне узагальнення, абстрагування, аналіз та синтез; аналогії; емпіричні методи (психолого-педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, тестування, опитування) та педагогічний експеримент у закладах вищої освіти, який включає констатувальний, формувальний та контрольний етапи; статистичний і графічний методи аналізу.

З точки зору мети дослідження і вирішених у процесі її досягнення завдань назва дисертації «Підготовка практичних психологів до взаємодії з інклюзивному середовищі» повністю відповідає її змісту.

3. Наукова новизна і достовірність наукових положень дисертації.

Дисертаційна робота Родіної Наталії Володимирівни містить достатню наукову новизну та характеризується авторським підходом в реалізації мети дослідження – полягає у теоретичному обґрунтуванні основних положень та вирішенні наукової проблеми щодо підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі.

Найбільш суттєвими науковими результатами, які свідчать про особистий внесок автора у розробку даної проблеми та характеризують наукову новизну роботи, є наступні:

- *вперше* визначено та розширено теоретичну сутність і зміст поняття «готовність практичного психолога до взаємодії в інклюзивному середовищі»; обґрунтовано теоретичні основи підготовки практичних психологів до взаємодії з різними категоріями людей в інклюзивному середовищі; схарактеризовано компоненти готовності практичного психолога до взаємодії в інклюзивному середовищі (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний), показники та рівні (високий, середній, низький); розроблено змістово-технологічне забезпечення підготовки практичного психолога до взаємодії в інклюзивному освітньому середовищі, а саме: розширення змісту навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу і практичної підготовки питаннями щодо діагностичної, консультативної, профілактичної та медичної підтримки, психологічного супроводу людей з особливими освітніми потребами;
- *удосконалено* зміст професійної підготовки; встановлено ефективні форми (тренінги, майстер-класи, консультації, дискусії) та методи (проблемно-пошукові, творчі, створення ситуації успіху, кейс-метод, метод проєктів) підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі; уточнено наукові підходи до особливостей підготовки практичних психологів в закладах вищої освіти; подальшого розвитку набуло змістово-технологічне

забезпечення підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі.

4. Значення одержаних результатів для науки і практичного використання.

Логічна завершеність виконаної дисертації, апробація результатів дослідження на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях підтверджує достовірність та об'єктивність результатів і рекомендацій. Окремі результати дисертації використовуються у навчальному процесі в Інституті лінгвістики та психології Київського міжнародного університету (довідка № 241 від 16 лютого 2024 року), на факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 21 від 29 лютого 2024 року) і Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка №1273 від 26 лютого 2024 року), а саме: *було розширено* змістове наповнення навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Психологія міжособистісного спілкування», «Психодіагностика», «Психологічні основи інклюзивної освіти»; *доповнено* зміст програм педагогічних практик; *розроблено та впроваджено* до варіативної частини освітньо-професійної програми спецкурс «Основи роботи практичного психолога в умовах інклюзивного середовища» (для студентів III курсу за спеціальністю 053 Психологія, галузь знань 05 Соціальні і поведінкові науки); *розроблено* методичні рекомендації для практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі; створено можливості для застосування положень дисертації, висновків і рекомендацій в освітньому процесі закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку практичних психологів.

Теоретико-методичні основи підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі з людьми різних категорій, покладено в основу науково-методичних посібників, які можуть бути використані у процесі підготовки до взаємодії в інклюзивному середовищі, а також проведення науково-педагогічних і психологічних досліджень. Матеріали дослідження

можуть бути використані також під час фахової підготовки практичних психологів у ЗВО, системі післядипломної освіти під час підвищення кваліфікації фахівців.

У сукупності наукові положення та розробки, що отримані дисертанткою, свідчать про виконання науково-прикладних завдань і досягнення поставленої в дисертації мети.

5. Повнота викладу основних результатів дисертації в публікаціях здобувача.

Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 12 наукових працях, серед яких: 3 статті у наукових фахових виданнях України; 2 статті у наукових часописах, 7 тез у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Характер видань і зміст опублікованих наукових праць відповідають вимогам, що висуваються до повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 – «Професійна освіта». Зазначене вище і детальне вивчення дисертації, наукових праць Родіної Наталії Володимирівни дозволяє зробити висновок, що основні наукові положення дисертаційної роботи та результати дослідження оприлюднені до захисту дисертації.

6. Характеристика структури та змісту дисертації.

Дисертація Родіної Наталії Володимирівни «Підготовка практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі» представляє собою самостійну наукову роботу, яка є завершеною і в достатній мірі відображає підготовлені для публічного захисту наукові положення, результати теоретичних досліджень, а також дані щодо їх практичного впровадження. Дисертаційна робота в достатньому обсязі відображає особистий внесок авторки в розвиток професійної освіти шляхом удосконалення підготовки практичних психологів до роботи в інклюзивному середовищі.

7. Відповідність дисертації встановленим вимогам та дані про відсутність порушень академічної доброчесності.

На основі детального розгляду та аналізу дисертаційного дослідження

можна зробити висновок, що робота повністю відповідає встановленим академічним та професійним вимогам. Авторка демонструє глибоке розуміння досліджуваної теми та ефективно використовує відповідну наукову методологію. Текст дисертації є оригінальним, а всі використані зовнішні джерела належно цитуються, що свідчить про дотримання принципів академічної доброчесності. Наявність систематичного огляду літератури, чітко сформульованих цілей та добре структурованих результатів дослідження свідчать про високий рівень наукового підходу та об'єктивності. Робота забезпечує значний внесок у професійну освіту, пропонуючи практичні рекомендації та рішення для підготовки практичних психологів. Висновки та рекомендації, викладені в дисертації, є обґрунтованими та відповідають сучасним науковим стандартам, що дозволяє підтвердити їх актуальність та важливість для академічної спільноти та практичної діяльності. Таким чином, можна стверджувати, що дисертаційна робота відповідає вимогам до досліджень в межах спеціальності 015 Професійна освіта. Дисертаційне дослідження оформлено відповідно до нормативних вимог Міністерства освіти і науки України до такого виду наукових праць.

8. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Аналізуючи дисертацію як результат теоретико-емпіричного дослідження, маємо звернути увагу на окремі положення, а також висловити автору деякі побажання.

1. На нашу думку, потребує розширення поняття взаємодії в інклюзивному середовищі, що має інтегровану сутність, зокрема: взаємодія практичного психолога з людьми, які мають ООП, і взаємодія з іншими фахівцями (педагоги, вихователі ЗДО, соціальні працівники тощо).

2. Авторкою укладено методичні рекомендації щодо впровадження змістово-технологічного забезпечення підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі. Вважаємо, що було б доречним, подати також ефективні техніки та вправи.

3. Вивчення наукових джерел щодо роботи з людьми, що мають ООП, спонукає до більшого окреслення питання профілактичної роботи майбутніх фахівців-психологів, зокрема її складових.

4. Для подальшого поглиблення та збагачення дисертаційного дослідження було б доцільно розширити вивчення досвіду підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі країн Європейського Союзу. Це значно збільшить наукову та практичну цінність роботи. Зокрема, допоможе виявити найефективніші практики та потенційні напрямки для вдосконалення українських освітніх програм; вивчення впливу законодавства та політики ЄС на стандарти та практики підготовки психологів для роботи в інклюзивних середовищах може надати основу для рекомендацій щодо поліпшення українських програм; міжнародні програми обміну або стажування для психологів допоможуть інтегрувати європейські методики в українську практику.

Однак висловлені зауваження та побажання не применшують належної оцінки наукового рівня дисертації, яка є вагомим внеском у розробку проблеми підготовка практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі.

9. Загальний висновок.

Детальне ознайомлення з публікаціями, дисертаційною роботою Родіної Наталії Володимирівни на тему «Підготовка практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі», що представлені на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 – Професійна освіта, дозволяє зробити висновок, що дослідження виконане на актуальну тему. Оцінюючи наукові результати дисертаційної роботи, можна стверджувати, що вони мають прикладне значення та містять нові обґрунтовані теоретичні та практичні результати. Дисертація вирішує наукову проблему, обґрунтовуючи теоретико-методологічні основи та практичні рекомендації щодо підготовки практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі й забезпечує підвищення ефективності підготовки компетентних фахівців у галузі психології, здатних виконувати функціональні обов'язки у різних сферах діяльності, зокрема в інклюзивному середовищі. На підставі здійсненого аналізу правомірно зробити

загальний висновок, що дисертація Родіної Наталії Володимирівни на тему «Підготовка практичних психологів до взаємодії в інклюзивному середовищі» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами), а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри психології

Донецького національного університету

імені Василя Стуса

Вікторія Оверчук

Підпис Вікторії Оверчук засвідчую

